

Yakın Dönem Türk-Ermeni Münasebetleri Üzerine

Remzi Kılıç*

Giriş

Ermeni toplumu dokuz yüzyıla yakın bir zamandır, tarihî ve stratejik bakımdan önemli olan, Anadolu ya da Ön Asya olarak bilinen coğrafyada, Türkler ile beraber yaşamışlardır. Ancak, XIX. yüzyıl başlarına doğru gelindiği zaman, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, emperyalist devletlerin Anadolu topraklarına göz dikmeleri, yüzyıllar boyunca bir arada yaşayan bazı toplulukların Türklere karşı tahrik edilmeleri, Anadolu'yu paylaşma planları gibi, sorunlar ortaya çıkmıştır.

Bu arada Ermenilere de Doğu Anadolu'da, Rusların, Fransızların ve İngilizlerin desteği ile bağımsız Ermenistan devleti kurulacağı propagandası yapılmıştır. Bunun sonucu olarak, silahlı Ermeni komiteleri ve çeteleri oluşturularak, Doğu Anadolu başta olmak üzere, Anadolu'nun bazı bölgelerinde sivil Türk halkı saldırı ve katliamlara maruz bırakılmıştır.

Yaşanan olumsuz ve acı gelişmeler sonucu yüz binlerce Türk insanı öldürülmüş, bu arada Ermeni terör çeteleri bertaraf edilmiş,

Anadolu toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kuramamışlardır. Bu olayların üzerinden, 1915 yılından bu tarafa geçen yüz seneye rağmen, Türk milleti aleyhine siyasi amaçlı olarak Ermeni olayı, hâlâ emperyalist devletler ve Ermeni komitacıları tarafından gündemde tutulmaktadır. Hatta "Türkler soykırım yaptılar" iddiasıyla dünya kamuoyu meşgul edilmektedir.

1890-1922 yıllarındaki Osmanlı topraklarında cereyan eden Ermeni olaylarının yirmi altı binden fazla olduğu ifade edilmektedir. Büyük çoğunluğu Ermeni olan yazarların daha ziyade tarihçi oldukları ve olayları Ermeni soykırımı olarak niteledikleri görülmektedir. Türk yazarların hemen hepsi de konuya tarih açısından yaklaşmış ve soykırım olmadığını savunmuşlardır. Yayınlarla tarafsız bir tarih görüşünün hâkim olması güç olmakla beraber, olayların niteliğini değerlendirmek için yeterli arşiv çalışmasının yapılmış ve yayımlanmış olduğu söylenebilir¹.

Araştırma çalışmalarına dayanarak yakın dönem Türk-Ermeni ilişkilerini değerlendirmek yerinde olacaktır. Bugün dünyada yürütülen Ermeni propagandasının başlıca hedefleri üç grupta toplanabilir:

1. Dünya'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Ermenilerin; tarih, dil, din ve kültür unsurlarını canlı tutmak, "Ermenilik şuurunu" korumak, geliştirmek ve yaymaktır.
2. Dünya ve özellikle Hıristiyan kamuyunda, Türkiye Cumhuriyeti'ni "ırkçı" insan hak ve özgürlüklerine saldırgan, "tarihi misyonu bakımından fetihçi ve emperyalist", bir devlet olarak tanıtmak suretiyle, uluslararası ilişkilerinde güçsüz, yalnız ve etkisiz bırakmak, böylece çeşitli yapay sorunlarla karşı karşıya getirerek gelişmesini engellemektir.

(*) Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanı ve Öğretim Üyesi.

(1) Gündüz Aktan, "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi", Türkiye Günüğü, S. 64, Ankara, Kış 2001, s. 5.

3. Tarihî gerçekleri saptırmak ve ortadan kaldırmak suretiyle, “Şark-doğu Meselesi”ni yeniden güncelleştirmek, “Bağımsız ve Büyük Ermenistan” emel ve beklentilerini tahrik etmek suretiyle, gelecekte Türkiye Cumhuriyeti’nin doğu hudut komşusu Ermenistan’ın çok yönlü gelişmesine kaynak ve belge hazırlamaktır.

Ermeni propagandasının hedef kitleleri ise şunlar olabilir:

1. Dünya’nın çeşitli ülkeleri üzerine yayılmış, yaşamakta olan Ermeni toplulukları.
2. ABD başta olmak üzere birçok ülkenin devlet ve siyaset adamları, kilit personeli, iktisadî ve ticarî güç merkezleri, Türkiye ve Ortadoğu üzerinde araştırma yapan Enstitü ve merkezlerde çalışanlar araştırmacılar, basın ve yayın organları, her türlü kamu iletişim araçlarının sahip ve yöneticileri.
3. Hıristiyan din merkezleri, kiliseler, Kürtler ve Asûriyenler.
4. Türkiye ve Türkiye toprakları ve kaynakları üzerinde jeopolitik beklentileri olan çıkar ve rekabet çatışması içerisinde olan ülkelerin etkin kamuoyları², yani halk topluluklarıdır.

Ermeni propaganda faaliyetlerinde kullanılan başlıca temalar ise şunlardır: “Türk düşmanlığı”, “Türklerin Hıristiyan toplumlar üzerinde zulüm ve baskıları”, “Türk devletlerinin saldırgan ve emperyalist tutum ve davranışları” ile Ermenilerin uzun bir tarihî geçmişe, kültür ve medeniyete sahip oldukları ancak Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde hak ve özgürlüklerini yitirdikleri, zulüm ve işkence altında yaşadıkları, can ve mallarını, yer ve yurtlarını Türkler karşısında yitirdikleri, bütün Ermeni propagandalarının vazgeçilmez temalarıdır.

Genel ve özel olarak seçilmiş bu temalar, her türlü iletişim araçlarıyla, yazılı, sözlü

ve görüntülü olarak özenle yayılır ve işlenir. Bütün bunlar yapılırken, geçmiş yüzyılların olayları saptırılır, gerçekler gözden uzak tutulmaya çalışılır. Yapay olarak yaratılan tarihî olaylar bugün yaşanıyor gibi, karşıdakilere aktarılır³. Günümüzde Ermenilerin, dünya kamuoyunu etkilemek için 300 bin web sayfasına varan “soykırım belgesi” hazırladıkları bilinmektedir.

Ermeni propaganda ve faaliyetleri, birçok ülkenin doğrudan veya dolaylı, açık veya örtülü desteğine sahip olmuşlardır. Bu ülkelerin bir kısmı, Türkiye’yi kendisine rakip veya gelecekte rakip görenlerdir. Bir kısmı ise, çıkarları ve beklentileri açısından bölgede güçlü bir Türkiye’nin varlığını kabul etmeyenlerdir. 1960-1973 yılları arasında toprakları üzerinde, “Ermeni katliam anıtları” diktiren ve üniversitelerinde araştırma merkezlerinde, Ermeni propagandalarına kaynak üreten, uluslararası toplantılarda ve ikili temaslarda diplomatlarına sürekli olarak, “Ermeni Meselesi”ni dile getirme talimatı veren ülkeler, 1973-1985 yılları arasında “Ermeni Terörü”nün başlıca destekleyicisi olmuşlardır.

ASALA adlı Ermeni terör örgütü, 1973-1985 yılları arasında on iki yıl boyunca, Türk diplomatlarını ve büyükelçilerini suikast yaparak şehit etmişlerdir⁴. ABD, Fransa, İngiltere gibi batılı ülkeler bunları desteklemiş ve himaye etmişlerdir⁵. Türkiye’nin kararlı tutumu karşısında ASALA adlı Ermeni terör örgütü, adını değiştirerek PKK terör örgütüne görevini devretmiştir.

Tarihî Süreç İçerisinde Türk-Ermeni İlişkileri

Türk-Ermeni ilişkilerini kısa bir tarihçe ile belirtmek yerinde olabilir. Doğu Roma-Bizans Devletinin doğu hudutlarında zorunlu

(2) Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi, Ermeni Meselesi, İstanbul, 1989, C. III, s. 11.

(3) O.A.Y.T., Ermeni Meselesi, C. III, s. 12.

(4) Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, M.E.B. (Özel Sayı), Yıl 4, S. 38, Ankara, Nisan 2003, s. 173-174; ASALA tarafından öldürülen Türk diplomatlarının isim listesi yer almaktadır.

(5) O.A.Y.T., Ermeni Meselesi, C. III, s. 12.

iskâna tâbi tutulan Ermeniler ile Türk toplumlarının ilk temasları XI. yüzyılın ilk yıllarına rastlamaktadır⁶. Alparslan kumandasındaki Büyük Selçuklu orduları, Malazgirt'te Bizans kuvvetlerini mağlup ettikten (1071) sonra Anadolu'ya Türk göç ve yerleşmesi hızlanmıştır. Oğuz boyları, Bizans'tan alınan ve yoğun bir nüfus bulunmayan Anadolu'da kısa sürede yerleşmişlerdir. Bu sırada Ermeni toplulukları, ülkelerini Bizans'a terk ederek, guruplar halinde Bizans devletinin baskısıyla, Güney Anadolu'ya göçerler ve küçük kaleler içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalışırlar⁷. Bizans, Süryanî ve bazı Arap tarihçiler, "Kilikya Ermenileri" olarak tanımladıkları bu halkın, I. Haçlı seferine 1098'de yardımlarından dolayı, Bizans kuvvetlerinin Kilikya'yı tamamen işgal ederek, 1137 yılında Ermeni egemenliğine son verdiklerini belirtirler. Anadolu Selçukluları himayesinde, Ermeniler yeniden Kilikya bölgesinde güçlenir ve Anadolu'da Türklerle bir arada yaşamaya başlarlar.

Kilikya Ermenilerini, Mısır Memluklu Devletine karşı Selçuklu devleti korur ve destekler. Ermeni etkinliği 1335 yılında Arap-Moğol işbirliği sonucu tamamen sona erdirilir. Ermeniler, Kıbrıs ve diğer adalar ile Fransa'ya kaçarlar, geriye kalanlar küçük Ermeni gurupları olarak Anadolu'da, Türkmen beyliklerinin huzur ve güvenlik şemsiyesi altında yaşamını sürdürürler. Ancak Ermeniler, zaman zaman Moğolların Anadolu'yu istilâsına yardımcı olurlar⁸.

Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş yıllarında Ermenilere büyük bir önem verilir. Orhan Gazi, bunların dağınık topluluklarını ve dini liderlerini 1326'da Bursa'ya getirir ve yerleştirir. Bütün din, mezhep, dil ve insanlara hoşgörüle yaklaşmak ve onları mutlu etmek anlayışı ortaya konulmuştur.

Fatih Sultan Mehmet ise 1453'te İstanbul'u fethinden sonra, Bursa'daki Ermeni piskoposu Ovakim Efendiyi, 1461'de Anadolu'dan bir miktar Ermeni ile beraber İstanbul'a getirtmiştir. Padişah Samatya'daki Sulu

Manastır isimli kiliseyi Ermenilere vermiş ve Ovakim'i kendilerine patrik tayin ederek, "Ermeni Patrikliği"ni kurmuştur⁹. Bütün Ermenilerin dinî-ruhanî lideri sıfatı tanınarak, Osmanlı Devletinin Ermeni toplumuna karşı yakınlığı hoşgörüsü ve güveni gösterilmiştir¹⁰.

Anadolu'nun birçok şehrinde yaşayan Ermeniler, zamanla İstanbul'a gelerek çeşitli semtlere yerleşmişlerdir. XIX. yüzyılın başlarına kadar Ermeni toplumu, Osmanlı Devleti bünyesinde tam bir serbestlik, güven ve imkân içerisinde, bütün fırsat ve imkânlardan sonuna kadar yararlanarak yaşamışlardır.

Ermeni toplumu arasındaki mezhep çatışmaları, Gregoryen-Katolik ve daha sonra Kafkas bölgesinde Katolik-Ortodoks mezhepleri arasındaki çatışmalar, ayrıca Yahudi-Ermeni çıkar çatışmaları, XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkar. II. Mahmut devrinde Osmanlı Devleti, Ermeniler arasındaki mezhep çatışmalarını çözümlenmeye çalışmıştır.

Ermeni toplulukları arasında ilk mezhep kışkırtıcılığı ise, Fransa tarafından yapılır. Ermenileri, Katolik mezhebine katarak, Fransız misyoner papazları İstanbul'dan başlayarak, Anadolu'nun çeşitli yerleşim birimlerinde, Ermenilerin Gregoryen-Katolik olarak ikiye ayrılmalarına sebebiyet verirler. İkinci dini kışkırtma Rusya'dan gelir. Daha sonra ise, İngiltere krallığı aynı yolu takip eder.

Osmanlı Devleti, insan hak ve hürriyetleri konusunda en büyük girişimi, 3 Kasım 1839'da Tanzimat dönemiyle başlatmıştır. Bütün gayr-i Müslim cemaatlere, en geniş haklar ve özgürlükler tanınır. Gayr-i Müslim cemaatlerin her türlü işleri dinî merkezlerince yürütülür. 1856'da Islahat Fermanı

(6) Nejat Göyünç, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, İstanbul, 1983; Hakkı Dursun Yıldız, "10. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara, 1985, ss. 29-51.

(7) Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, Babiâli Kültür Yay., (7. baskı), İstanbul, 2005, s. 13.

(8) O.A.Y.T., Ermeni Meselesi, C. III, s. 13-14.

(9) Halaçoğlu, A.g.e., s. 16.

(10) Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1982, s. 216; Sadı Kocaş, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967, s. 59.

ilan edilir ve bundan sonra 1862’de “Ermeni Milleti Nizamnamesi” hazırlanır ve yürürlüğe girer. Osmanlı Devletinin bütün iyi niyet ve gayretlerine rağmen Ermeniler, dış devletlerin tahrikleriyle ayrılıkçı hareketlere ve terör eylemlerine yönelmeye başlarlar.

I. Dünya Savaşı sırasında Ermeniler, Rusların müttefiki olarak Türk toplumuna karşı savaş halini alırlar. Amaçları; yıkılıp, dağılacak olan Osmanlı ülkesinden toprak ele geçirerek Doğu Anadolu’dan Revan’a kadar uzanan topraklar üzerinde büyük bir Ermenistan devleti kurmaktır¹¹.

Ermeni terör örgütleri, yüzyıllardır iç içe vatandaşı olarak yaşadıkları Osmanlı devletine karşı, savaş haline girerek, Ermeni topluluklarını isyana çağırmıştır. Osmanlı devletinin Batı’da Çanakkale ve Gelibolu savaşlarının devam ettiği, Doğu’da Rus ordularının Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarına yöneldikleri, Güney’de Doğu Akdeniz’de ve Basra Körfezi’ne Musul’a doğru İngilizlerin harekete geçtikleri bir dönemde, Türk ordularının arkalarında bütün ulaştırma ve ikmal sistemlerini tehdit etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine bir çıkar yol olarak, ordularının güvenliği için Osmanlı devleti, Ermenilerin başka bölgelere, askeri alanlar dışına yerleştirilmesine karar vermiştir.

Son yılların “1915 Ermeni tehciri” şeklinde, Dünya kamuoyunu bir kez daha Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti devleti aleyhine döndürmeye çalıştıkları propagandaların gerçek tarafı budur. Bütün dikkatler “tehcir” kavramı etrafında toplanır. Birçok kimse olayların gerçek yönünü araştırmaksızın, Osmanlı devletinin hangi şartlar altında bulunduğu bakmadan ve dünyada hangi devletin böyle bir durumda neler yapabileceğini hesaba katmadan, tarihin birçok hadiselerini görmezlikten gelmektedirler¹².

Fatih Sultan Mehmet’ten itibaren yaklaşık olarak 360 yıl boyunca II. Mahmut’a kadar, Osmanlı devletinde gayr-i Müslimlerin, bu arada Ermenilerin de dinî ve toplumsal

işlerine kesinlikle karışılmamıştır. Osmanlı devleti yönetiminde Ermenilere birçok okullar, kütüphaneler, matbaalar açılmıştır. Ermeni gençler, tahsil amacıyla eğitim için Avrupa üniversitelerine serbestçe gönderilmiştir.

Ermeni toplumu, tarihinde hiçbir devletten ve hükümdardan görmedikleri ilgiyi Osmanlı devletinden görmüştür. Ermeniler XIX. yüzyılın ortalarına kadar devletin en güvenilir unsuru oldukları için kendilerine “millet-i sadıka” denilmiştir¹³. Ermeniler, millî varlıklarını ancak Türk idaresinde koruyabilmişlerdir. Ermeniler, Osmanlı toplum bünyesinde huzur içinde devletin asıl sahibi olan Türklerden daha rahat bir şekilde hayat sürmüşlerdir¹⁴.

XIX. yüzyılın son dönemlerine geldiği zaman, Türk-Ermeni ilişkilerinde; Rusların, Fransızların, İngilizlerin vs. milletlerin tahrik ve teşvikleriyle Hınçak, Taşnak, Anelka gibi, terör örgütleri kuran Ermeniler, emperyalist devletlerin teşvik ve tahrikleriyle, git gide “millet-i sadıka” olmaktan çıkmışlardır.

1890 yılında Erzurum İsyanı, Kürt Musa Bey Hadisesi, Merzifon, Kayseri, Yozgat Hadisesi, 1894 Maraş-Zeytun İsyanı, 1894 Sason İsyanı, 1895 Bab-ı Âli Olayı, 1896 Osmanlı Bankası Baskını, I. Vatan İsyanı, 1898 II. Sason İsyanı, 1904’de Sultan II. Abdülhamid’e Suikast, 1909 yılında Adana’da ortaya çıkan Ermeni isyanı vb. olaylar birbirini izlemiştir. Nisan 1915 Van İsyanı, Halep, Erzurum, Bitlis, Sivas, Diyarbakır illerinde kanlı olaylar meydana gelmiş on binlerce insan ölmüştür¹⁵.

Ortalama yirmi yıllık bir hazırlık döneminden sonra başlayan bu Ermeni olayları, Ermeni komitecilerin dış güçlerle yaptığı işbirliği sonucu, yıkıcı ve bölücü faaliyetlere

(11) O.A.Y.T., Ermeni Meselesi, C. III, s. 15.

(12) O.A.Y.T., Ermeni Meselesi, İstanbul, 1989, C. III, s. 16.

(13) Hamza Eroğlu, A.g.e., s. 218.

(14) Süleyman Kocabaş, Ermeni Meselesi Nedir, Ne Değildir?, Vatan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2003, s. 22.

(15) Karsolos Wladimir Mayeweskiy, Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi, Çeviren Mehmed Sadık, APK Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 13.

dönüşmüş, yabancı devletler açık ve örtülü bir biçimde Ermenileri desteklemiş ve tahrik etmişlerdir¹⁶. Anadolu, I. Dünya Savaşı boyunca, Ermeni terör örgütlerinin yoğun baskın ve saldırıları ile masum on binlerce Türk evladını kurban vermiştir.

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır:

1. Ermeni ve diğer gayr-i Müslim memurlarına memuriyetten el çektilmesi,
2. Şehirlerde Ermeni terör örgütlerine silah taşıyanların tutuklanması ve bu faaliyetlerin yasaklanması,
3. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Ermeni komiteci ve ihtilal örgütlerini uyarması,
4. Ermeni vatandaşları güvenli görülen bölgelere yerleştirilmesi kararı ve uygulanması.

Osmanlı devleti, I. Dünya Savaşındaki ilk yenilgisinin ardından, istilacı ordulara silahlı Ermeni desteği karşısında, Alman Genelkurmayı'nın da ısrarlı önerisiyle, "Sevk ve İskân Kanunu"nu çıkarmıştır¹⁷.

Ermeniler için Çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu

24 Nisan 1915'de Doğu cephesinde, Ermeni vatandaşlarının ihanetine uğrayan Osmanlı varlığına karşı yöneltilen faaliyetlerin engellenmesi amacı ile Ermeni komitelerini kapatma, örgüt liderlerini tutuklama kararları alınmıştır. Doğu Anadolu'da savaş hattı içerisinde kalan Ermenileri, Güney'deki savaş dışı kalan bölgelere sevk etmek için 24 Nisan 1915 tarihli "Sevk ve İskân Kanunu" çıkarılmıştır. Ermeni tarihçi Leon ve Amerikalı tarihçi J. McCarty'e göre; Osmanlı Hükümeti, Rus silahlarına güvenerek karışıklık çıkartan Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığını korumak hakkını kullanmıştır¹⁸.

1915 Ermeni sevkıyatı; fiilen ortaya çıkan isyana ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve o günün şartları içerisinde kaçınılmaz bir tedbirdir¹⁹. "Tehcir" diye bilinen kavram ise, sürgün, zor kullanma, soykırım yapmak değildir. Bir yerden başka bir yere göç ettirmek, nakletmek demektir. Yabancı dilde, "immigration, emigration" olarak ifade edilir.

Yine tehcir kavramını jenocide-soykırım kavramıyla izah etmek aynı hataya düşmek demektir. Sevk ve iskân sırasında meydana gelen kayıpların, eşkıya ve çetelelerin saldırıları, hastalık vs. sebeplerden olduğu görülür. Ayrıca bu esnada meydana gelen olumsuzlukların sorumlularını hükümet cezalandırmıştır²⁰. Sevk ve iskân işleri son derece hassasiyet ve itinâ içerisinde yürütülmeye çalışılmıştır.

9 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'ne göre soykırım; Bir milleti, etnik, ırkî veya dinî gurubu, gurup niteliğiyle kısmen veya tümüyle, yok etmek kastı ile aşağıdaki fiillerin işlenmesidir:

- a) Gurubun mensuplarını katletmek,
- b) Gurubun mensuplarına ciddi bedensel ve psikolojik zarar vermek,
- c) Gurubun maddî varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tâbi tutmak,
- d) Gurup içinde doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak,
- e) Gurubun çocuklarını bir başka guruba zorla nakletmek²¹

(16) Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, Osmanlı Arşivleri, Ankara, 1995, s. 24.

(17) İlber Ortaylı, "Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı?", Popüler Tarih Dergisi, S. 10, İstanbul, Mart 2001, s. 43-44.

(18) Hüsamettin Yıldırım, Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri, Kök Yayınları, Ankara, 1990, s. 8-9.

(19) İlber Ortaylı, A.g.m., s. 45.

(20) Erdal Aydoğan, İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 355; İbrahim Kaya, "Uluslararası Hukukta Soykırım", Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, Ankara, 2003, C. I, s. 258.

(21) İbrahim Kaya, A.g.m., C. I, s. 257; Aydoğan, A.g.e., s. 355; Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Yıl 4, S. 38, M.E.B. (Özel Sayı), Ankara, Nisan 2003, s. 166.

Ermenilerin I. Dünya Savaşı sürecinde, sevk ve iskâna tâbi tutulmalarının iç ve dış dünyada siyasi etkisi büyük olmuştur. Ancak, Osmanlı Hükümeti böyle bir kararı bir anda almamıştır. Savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü bir dönemde, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, askeri ve politik problemler karşısında, cephe gerisinde Ermeni terör örgütlerinin aldatmaları, isyanları, casuslukları, eşkıyalıkları, sabotajlarının dayanılmaz boyutlara ulaşması üzerine alınmış bir karardır. Alınan bu kararın sebepleri tarihi gerekçeler arasında önemli yer tutmaktadır²².

1915 yılına gelindiğinde, planlı ve örgütlü bir şekilde Ermeni komitacıların sebep olduğu olaylar, kaybedilecek zaman kalmadığını göstermiştir. Bu maksatla, Van, Bitlis ve Erzurum vilayetlerindeki Ermenilerin savaş sahasının dışına çıkarılması istenmiştir. Dâhiliye Nezareti 9 Mayıs 1915 (26 Nisan 1331) tarihinde Erzurum, Van ve Bitlis valiliklerine şifre emirler göndererek, bu bölgelerde yaşayan Ermenilerin güneye doğru sevkiateklarının başlatılması istenmiştir. Ayrıca, Başkomutanlık vekâletine ve ilgili ordu komutanlıklarına gereken şifre emirler verilmiştir. Sevk edilen Ermenilerin; Halep, Suruç, Rakka, Resulayın, Harran, Deyr-i zor, Müslime gibi yerlere iskânı emredilmiştir.

Bunun üzerine Rusya, Fransa ve İngiltere hükümetleri, 24 Mayıs 1915’de Osmanlı hükümetine bir nota vererek, sevk ve iskânın insanlık ve uygarlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu, bu yeni cinayetlerden dolayı Osmanlı Hükümeti’nin sorumlu olacağını vurgulamışlardır. Buna karşılık olarak Osmanlı Hükümeti, ülkelerinde yaşananların asıl sorumlularının kendileri olduklarını bu devletlere söyleyerek, bundan dolayı Osmanlı Devletinin hiçbir devlete hesap vermek zorunda olmadığını, İngiliz ve Fransız deniz kuvvetlerinin Çanakkale’de hastaneleri topa tutarken, Rusya’nın Kars yöresinde Müslüman ahaliyi Ermenilere kırdırırken, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın insanlıktan bahsetmeye hakları olmadığını vurgulamış ve notaları reddedilmiştir²³.

Bu kanun incelendiği zaman, yalnız Ermenilerle ilgili olmadığı, hatta Ermeni isminin dahi zikredilmediği, yalnız isyan edenleri kapsadığı hemen göze çarpmaktadır. Ayrıca ülkede yaşayan Katolik ve Protestan Ermeniler sevkiatektan hariç tutulmuştur. Daha çok kargaşa bölgesinde olan Gregoryan Ermenileri sevk ve iskâna tâbi tutulmuşlardır. Hatta göçten kurtulmak için birçok Gregoryan Ermeni Ortodoks mezhebine girmeye çalışmıştır. Üç dine mensup Ermenilerin sadece bir dine mensup olanlarının tehcir edilmesi, Osmanlılarda Ermenilerin tümüne dönük bir ırkçı nefretin bulunmadığını göstermektedir²⁴.

Osmanlı Hükümeti, almış olduğu bu kararı düzenli bir şekilde uygulayabilmek için yol güzergâhlarının emniyet ve güvenliğini sağlamak amacıyla devamlı tâlimatlar ve şifreli uyarılarda bulunmuştur. Sevkiatek esnasında yaşanan olumsuzlukları yerinde tespit ve cezalandırmak için “Soruşturma Komisyonları” kurulmuştur. 10 Haziran 1915’de yayınlanan bir talimatname ile göçe tâbi tutulan Ermenilerin geride bıraktıkları mallarını defterlere kaydederek, biri kiliseye biri mahalli idareye verilmesi için “Emvâl-ı Metrûke Komisyonu” kurulması sağlanmıştır. Karar; çocukları, dul kadınları, hastaları ve yaşlıları kapsamıyordu. Sadece silahlı ve savaşabilecek Ermenileri kapsamaktaydı²⁵.

Dönemin Osmanlı Hükümeti’nin Ermeni vatandaşları yok etme kastının bulunmadığının açık bir kanıtı da, sevk sırasında Ermenilere saldıran çetelerle, Ermenilerin durumundan yararlananların “Divân-ı Harb”e sevk edilerek cezalandırılmalarıdır. 1918 yılına, yani Mondros Mütarekesi’ne kadar bu çerçevede bazı illerden 1397 kişi çeşitli cezalara çarptırılmış ve yarısından çoğu idam edilmiştir²⁶.

(22) Aydoğan, A.g.e., s. 356.

(23) Aydoğan, A.g.e., s. 358; Osman Karabiyik, Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü Bugünü, İstanbul, 1984, s. 120.

(24) Aktan, A.g.m., s. 23.

(25) Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918), Ankara, 2001, s. 52-53; Aydoğan, A.g.e., s. 360-361.

(26) Aktan, A.g.m., s. 20.

I. Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler

I. Dünya Savaşından önce Osmanlı topraklarında, Osmanlı istatistiklerine göre, 1.295.000 Ermeni yaşamaktaydı. İngiliz Yılığ'na göre, 1.056.000, Fransız Sarı Kitabı'na göre, 1.555.000 kişi, Encyclopedia Britannica'ya göre, 1.500.000, H.F.B. Linch'e göre, 1.345.000, Revue de Paris'e göre, 1.300.000 Ermeni²⁷ yaşamaktaydı. Bu verilerden hareketle ortalama Ermeni nüfusu Osmanlı ülkesinde; 1.300.000 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soykırım'a tâbi tutulduğu iddia edilen Ermeni nüfus meselesine de bakmak lazımdır. Osmanlı devletinde I. Dünya savaşıdan sonra sayımı yabancıların yaptığı ve 17 Mart 1919'da İstiklâl gazetesinde yayımlanan nüfus verileri şöyledir:

Türk nüfus: 11.349.293, Rum nüfus: 1.367.600, Ermeni nüfus: 1.258.325'dir. Bu nüfusun % 81'i Türk-Müslüman, % 10'u Rum Hıristiyan, % 9'u ise, Ermeni-Hıristiyan'dır.

I. Dünya Savaşında, Ermeni soykırımı yahut jenosid-katliam, etnik arındırma eğer yapılmışsa, Osmanlı ülkesinde savaştan sonra yabancıların yaptığı nüfus sayımı sonuçları ortadadır. Ayrıca, Osmanlı arşivindeki gizli şifrelere göre asla katliam emri yoktur.

I. Dünya Savaşının cereyan ettiği 1914-1918 yılları arasında yaklaşık olarak 250 bin Ermeni Rusya'ya, 40 bin Ermeni'de Fransa'ya göç etmişlerdir. Savaştan sonra bazı vilayetlerde Ermeni nüfusun artmış olduğunu, Türk nüfusun ise azalmış olduğunu görmekteyiz. I. Dünya savaşıdan sonra 586 bin Ermeni tekrar Anadolu'ya geri dönmüştür. Bazı verilere göre ise 600 bin civarında geri dönüş olmuştur. Sevk ve iskân edilen Ermeni sayısı, Fransız arşivlerine göre 500 bin civarındadır. Amerika'nın Halep Konsolosluğu rakamları ise 486 bin'dir. Ermeni Patrikhanesi'nin raporuna göre ise 450 bin kişidir.

I. Dünya savaşı sırasında propaganda işlerinden sorumlu İngiliz Arnold Toynbee'nin yazdığı "Mavi Kitap"ta, ölen Ermenilerin 600 bin olduğu bildirilmektedir. Bu rakam daha sonra, Encyclopaedia Britannica'ya aynen geçmiştir. Toynbee, 5 Nisan 1916'ya kadar tehcirle, Zûr, Şam ve Halep'e ulaşan Ermenilerin sayısını 500 bin olarak zikretmektedir. Tehcire tabi olmayan 180 bin ve Kafkaslara giden 400 bine yakın Ermeni ile birlikte toplam Ermeni nüfusu, 1.300 bin olarak kabul görmektedir. Bu durumda ise ölenlerin 600 bin değil 200 bin civarında olduğu ortaya çıkmaktadır²⁸.

Ermeniler'den sevk ve iskân olayında saldırılar sonucu 8500 kişi, hastalık vs. sebeplerden dolayı 52.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Yusuf Halaçoğlu'na göre göç ve sevkîyat sırasındaki toplam Ermeni kaybı 60-62 bin civarındadır. Ermeni terör çeteleri ise bu süreçte Doğu Anadolu'da yaklaşık 518 bin sivil Türk'ü katletmişlerdir.

Bizzat, sevk ve iskân kanunu başta olmak üzere, I. Dünya savaşı sürecine ait Ermeni olayları ile ilgili hiçbir belge, tamim, talimatname, karar, gizli şifre vesikalari vs. bize iddia edilen Ermeni katliamına yahut soykırım-jenosid yapıldığına dair bir işaret ya da bilgi vermemektedir. Bu iddialar, Türk milletine bir iftiraya ve açıkça düşmanlığa dönüştürülmek istenmektedir.

Amerikalı tarihçi Justin McCarty: "O dönemde bir savaş vardı ve soykırım söz konusu değildi. Bu savaş içerisinde Osmanlı hükümetine başkaldıran insanlar vardı. Hükümet bunlara reaksiyon gösterdi. Ermeniler öldüler, zaman zaman Türkler tarafından öldürüldüler. Ama çok daha fazla Türk insanı öldü. Bu bir savaştır, soykırım değildir"²⁹, demektedir.

I. Dünya savaşının sona ermesinden sonra Osmanlı Hükümeti, tehcire tâbi tu-

(27) Ali Balkan Metel, Ermeni Mezalimi ve Gerçekler, (3. Baskı), İstanbul, 2001, s. 26.

(28) Aktan, A.g.m., s. 22.

(29) Justin McCarty, Tercüman Gazetesi, 22.03.2005.

tulan Ermeniler'den isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmeleri için bir kararnâme çıkarılmıştır. 4 Ocak 1919 Dâhiliye Nazırı Mustafa Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği yazıda, Ermeniler'den dönmek isteyenlerin eski yerlerine nakledilmeleri konusunda ilgili yerlere talimat verildiği ve gereken tedbirlerin alındığı belirtilmektedir³⁰. Bu kararnâme on beş maddeden oluşmaktadır.

Nitekim bu kararnâme üzerine, yüz binlerce Ermeni tekrar eski yerlerine dönmüştür. Keza, İngiltere Karadeniz Ordusu İstihbarat Birimi'nin Savaş Kabinesi'ne sunduğu bir raporda, çeşitli Anadolu şehirlerinin 1914 nüfusuyla 1918 yılı nüfusu karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Bu belgede; Edirne ve İstanbul dâhil Anadolu'daki 1914 Ermeni nüfusu 773.430, 1918'deki nüfusu da 658.900 şeklinde açıklanmıştır. Verilen istatistikî rakamlardan Anadolu'nun birçok şehrinde 1914 yılına göre 1918 yılında Ermenilerin arttığı görülmektedir. Meselâ Ankara'da 1914'te Ermeni nüfusu 54.000 iken, 1918'de 80.000, Trabzon'da 1914'te 40.200 iken, 1918'de 58.000, Sivas'ta 1914'te 151.700 iken, 1918'de 162.000, Adana'da 1914'te 57.700 iken, 1918'de 72.000 olarak verilmiştir³¹.

Bir diğer hususta olayın propaganda-sından kaynaklanan yanlış ve yanlış bilgilerdir. Dünya'nın en büyük kütüphanelerinden biri olan Washington'daki "Congress Librery" de Ermeni meselesi ile ilgili, Ermenice 300 kadar kitap varken, aynı kütüphanede sadece 16 tane Türkçe kitap bulunmaktadır. California'daki Stanford Üniversitesi'nde Hoover Institute Kütüphanesi'nde ise, bu konuda iki Türkçe, yüzlerce Ermeni görüşünü destekleyen kitap bulunmaktadır³².

Yusuf Halaçoğlu'na göre; bugün Ermeni soykırımı iddiasıyla Türkiye'yi suçlayan devletlerin tarihçi bilim adamları Osmanlı arşivinde yıllardır araştırma yapmaktadırlar. Ama üç bin'den fazla yabancı araştırmacının büyük önem verdiği ve güvendiği arşivin, ne

gariptir ki, Ermenilerle ilgili olan belgeleri, Batı dünyasında inandırıcı bulunmamaktadır. Tarih araştırmacıları tarafından yayınlanan konu ile ilgili kitaplarda siyasi bir yaklaşımla değersiz sayılmaktadır. Ayrıca, 1921 yılından 2001 yılı başına kadar üç binden fazla yabancı ilim adamının araştırma yaptığı Osmanlı arşivinin kapalı olduğu iddia edilmektedir.

ABD'den 610, Fransa'dan 150, İngiltere'den 75, Almanya'dan 170 ilim adamı gelmiş; ama hiçbiri Ermeni konusunda araştırma yapmamıştır. Siyasi amaçlarla hareket edilerek Ermeni sorununu araştırmak istemedikleri dikkati çekmektedir.

1998-2001 yılları arasında son üç yılda Osmanlı Arşivi'nde 52 ülke araştırmacıları 549 araştırma yapmışlardır. Bunlardan hiç biri Ermeniler ve tehcir olayı ile ilgili izin talebinde bulunmamışlardır.

Belge ve bilgilerin ışığı altında görüleceği üzere, Ermenilerin sınıksız sarıldıkları "soykırım" iddiası bir yalandan başka hiçbir şey değildir. Soykırım hiçbir zaman olmamıştır. Türk milletinin "haklı insanların vakarı içinde susması" âdeta, suçlu insanların sessiz kalışı gibi görülmek istenmektedir.

Sonuç

I. Dünya Savaşından dolayı Kafkas Cephesinde bulunan Osmanlı ordularına ihanet eden ve Ruslarla birlikte hareket ederek Van, Kars ve Erzurum gibi Osmanlı vilayetlerinin Rusların eline geçmesine yardımcı olan Ermeniler'e karşı, Osmanlı devletinin tehcir uygulaması, her devletin tabii olarak kendisini müdafaa hakkı gibi görülmelidir³³.

Bilimsel olarak hiçbir gerçeğe dayanmayan Ermeni iddiaları, günün şartlarına göre Türkiye Cumhuriyeti'ne dost ya da düşman devletler tarafından iç ve dış politika malzemesi olarak gündeme getirilmektedir.

(30) Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, s. 104.

(31) Halaçoğlu, A.g.e., s. 106.

(32) Metel, A.g.e., s. 27-28.

(33) Halaçoğlu, A.g.e., s. 111.

Ermenilerin de, Türkiye aleyhine yoğun bir karalama kampanyasına giriştikleri görülmektedir. İngiltere’de yayınlanan siyaset dergisi “The Spectator”, Batı’daki “Ermeni soykırımı” tartışmalarının asıl amacı Türkiye’yi Avrupa’dan uzak tutmaktır, diye ifade etmektedir.

Ermeni propaganda ve yaygarasıyla şartlandırılmış kitleleri ve devletleri gerçeklerle yüz yüze getirmek, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Türkler tarafından asla soykırım yapılmadığını, aksine Ermeniler tarafından yüz binlerce sivil Türkün öldürüldüğünü anlatmak ve bunu belgeler ışığında ortaya koymak, Türk aydını için millî ve tarihî bir sorumluluktur. Asılsız Ermeni soykırım iddialarını; Dünya kamuoyuna ve parlamenterlerine anlatmak uzman kadrolara ve üniversitelerimize düşmektedir³⁴.

Geçmiş olaylara mutlaka bir sorumlu aranacaksa, bu sorumlular önce Ermenileri kendi emperyalist emellerine vasıta kılarak kandıranlardır. Daha sonrada bunlara kanaarak Anadolu’yu kana bulayan, Türk insanına her türlü vahşet ve mezâlimi yapan Ermeni komiteleri ve çeteleridir.

24 Nisan’ı “Ermeni Soykırım Günü” olarak kabul edenler, Ermenilerin asılsız iddialarını destekleyenlerdir. I. Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde ve Kafkaslarda Ermeni komitelerinin ve çetelerinin masum ve savunmasız insanlara yaptığı vahşet ve mezâlimi, soykırımı, Türk halkına verdiği acıları ve her gün bir yenisi ortaya çıkarılan, Ermenilerce öldürülmüş Türklerin gömülü bulunduğu toplu Türk mezarlarını nasıl görmezlikten gelebilirler³⁵.

Ermeni terör örgütleri ve silahlı çeteleri tarafından 1915-1920 yılları arasında Anadolu’da katledilen toplam 518.105 Türk insanını unutmamalıdır. Ayrıca, bu süre içerisinde 600-700 bin civarında masum Türk insanının, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizden Ermeni çetelerinin katliamları sebebiyle, Anadolu içlerine göç etmek

zorunda kalarak, birçoğunun korumasız bir şekilde hastalıklar sebebiyle ölmüş olduğunu ya da perişanlık içerisinde yaşamak zorunda kaldıklarını bilmeliyiz.

Emperyalist kuvvetler, Ermeniler ile birlikte Kürtleri’de kendi safhalarına çekmek için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Osmanlı devletine karşı organize ve planlı eylemler yaptırmışlardır. I. Dünya savaşı sırasında İttihat ve Terakki Partisi -iktidarı ve hükümeti- Kürtlere büyük önem vermişlerdir. Çünkü İngiltere ve Rusya’nın Kürtlere yönelik plan ve Programları vardı. Kaderlerini Türkler ile birleştirmiş olan Müslüman unsurun sağduyulu ve muhafazakâr tutumu Osmanlı devletinin yanında yer alması emperyalistlerin oyununu boşa çıkarmıştır. İttihat ve Terakki’nin Kürt politikası başarılı olmuştur, diyebiliriz.

I. Dünya savaşıdan sonra “Vilâyet-i Şarkıye”nin bütünlüğü korunmuştur. Millî Mücadele’nin başarıya ulaşmasına ve Türkiye Cumhuriyet’in kurulmasına Doğu’da izlenen siyasetin başarısının büyük bir katkı sağladığı muhakkaktır. Geline nokta Türkiye Cumhuriyeti devletine dayatılan ve bir problem olarak uluslararası arenada dile getirilen ve üzerinden 90 yıl geçmiş olan bu hadiseler Türk Milleti’nin geleceğini meşgul etmeye devam edecektir.

Kaynakça

AKTAN, Gündüz; “Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 64, Ankara, Kış 2001, ss. 5-30.

Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu’da Ermeni Mezâlimi, Osmanlı Arşivleri, Ankara, 1995.

AYDOĞAN, Erdal; İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, M.E.B. (Özel Sayı), Yıl 4, S. 38, Ankara, Nisan 2003.

BİNARK, İsmet; *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim*, ATO Yayınları, (3. Baskı), Ankara, 2005.

(34) İsmet Binark, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim*, ATO Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005, s. 96-97.

(35) Binark, A.g.e., s. 99.

Ermeni Meselesi, Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi, C. III, İstanbul, 1989.

EROĞLU, Hazma; *Türk İnkılap Tarihi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1982.

GÖYÜNÇ, Nejat; *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, 1983.

HALAÇOĞLU, Yusuf; *Ermeni Tehciri*, Babiâli Kültür Yayınları, (7. baskı), İstanbul, 2005.

_____; *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara, 2001.

KARABIYIK, Osman; *Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü Bugünü*, İstanbul, 1984.

KAYA, İbrahim; "Uluslararası Hukukta Soykırım", *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2003, C. I, s. 258.

KOCABAŞ, Süleyman; *Ermeni Meselesi Nedir, Ne Değildir?*, Vatan Yayınları, (5. Baskı), İstanbul, 2003.

KOCAŞ, Sadi; *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara, 1967.

MAYEWESKİY, Karsolos Wiladimir; *Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi*, Çeviren Mehmed Sadık, APK Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

MC CARTY, Justin; *Tercüman Gazetesi*, 22.03.2005.

METEL, Ali Balkan; *Ermeni Mezalimi ve Gerçekler*, (3. Baskı), İstanbul, 2001.

ORTAYLI, İlber; "Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı?", *Popüler Tarih Dergisi*, S. 10, İstanbul, Mart 2001, ss. 40-46.

YILDIRIM, Hüsamettin; *Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri*, Kök Yayınları, Ankara, 1990.

YILDIZ, Hakkı Dursun; "10. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, Ankara.